

ÉRTEKEZÉSEK
A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A NEMZETGAZD. S STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGNAK RENDELETÉBŐL,

SZERKESZTI FÖLDES BÉLA, A BIZ. JEGYZŐJE.

I. KÖTET.

NEGYEDIK SZÁM.

1882.

AZ ADÓÁTHÁRÍTÁS
ELMÉLETE.

IRTA

TISZA ISTVÁN.

BUDAPEST

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

1882.

Egyuttal felhívjuk a hazai közönség figyelmét a m. t. Akad. nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságának következő kiadványaira :

I.

Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből.

A m. t. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának ezen «Értekezéseiben» a bizottság által a Budapesti Szemlében közzétett dolgozatok, továbbá a bizottság kebelében felolvasott, és egyéb a nemzetgazdaságtan és statisztika körébe tartozó értekezések fognak közzététetni. Különösen hazánk gazdasági életét érintő gyakorlati kérdések fognak legkiválóbb szakférfiaink által tárgyalatni. Tekintettel az ebbeli irodalom pangó állapotára a bizottság a tudománynak és gyakorlati életnek remél evvel szolgálatot tenni, annál inkább, mivel az anyagi jóléttel összefüggő kérdések egyre követelőbben lépnek előtérbe és követelnek megoldást. A Budapesti Szemlében közzétett dolgozatok külön kiadása által ezeket hozzáférhetőbbé akarja tenni.

Az értekezések évenként mintegy 20 ívnyi terjedelemben fognak megjelenni; egy-egy kötet ára egyelőre 2 frttal van megállapítva.

II.

Nemzetgazdasági és statisztikai Évkönyv.

A közviszonyok és gazdasági állapotok iránti gyors tájékozásra korunkban — a par excellence állampolgári korban — mindenkinek szüksége van. Mindenki közvetlenül vagy közvetve érintetik érdekében a közviszonyok alakulása által; majdnem mindenki közvetlenül vagy közvetve részt vesz a közügyek elintézésében: az egyik mint képviselő, a másik mint

AZ ADÓÁTHÁRÍTÁS ELMÉLETE.

ÍRTA

TISZA ISTVÁN.

BUDAPEST, 1882.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA:

I.

Adóáthárításnak nevezi a szaktudomány azon gazdasági processust, melynél fogva némely adó állandóan nem a névleges adófizetőt terheli, hanem azt ennek mások megtérítik. Ez úgy történik, hogy a névleges adófizető, a vele forgalmi viszonyban álló személyektől az áthárítandó adótételnek megfelelő összeggel kap többet vagy ad nekik kevesebbet, mint kapna vagy adna, ha az illető adó nem léteznék. Az adófizető annyival kap többet szolgáltatásaiért, a mennyit kiad adó fejében, a másik fél pedig ugyanazon szolgáltatásokért többet fizet, mint az adó nem léteben fizetne. Az áthárító vagyoni helyzete ugyanolyan lesz tehát, minő volna, ha az adó nem léteznék, míg a másik fél jövedelme az adónak megfelelő összeggel apad.

Egyike e tény a legrégebben észlelt nemzetgazdasági jelenségeknek. Azon naiv idők, midőn a külföldi kereskedőt vélték a vámok által megadóztathatni, rég eltűntek volt, mielőtt az első nemzetgazdasági rendszer megszületett volna, úgy, hogy már a physiokraták épen az adóáthárításra építettek egész adóelméleteket. Már akkor, de kivált a modern nemzetgazdaságtannak Smith és Ricardo által való megalapítása óta szüntelenül napirendre került e kérdés beható tanulmányozása, egymást érik a legellenkezőbb elméletek, annak elvei felől, s állandó vita foly felettök úgy a tudományos, mint a gyakorlati világban.

És valóban megérdemli e kérdés, hogy vele behatóan foglalkozzunk.

Korunkban az adóteher roppant növekedése és azon mind nagyobb érdeklődés következtében, melyben socialpolitikai kérdések részesülnek, a legtöbbet vitatott problémák egyike az adóteher miként való fölosztása; s egész irodalmat írtak már össze arról, hogy az egyes társadalmi osztályok és jövedelem-fajok minő mérvben járuljanak az állami kiadások fedezéséhez. Mit ér e kérdés bármily böles megoldása, ha nem tudjuk, hogy például azon adót, melylyel a munkást akarjuk terhelni, nem a tőkés fogja-e fizetni, vagy a földbirtokosra vetett súlyos adó nem fog-e in ultima analysi a fogyasztó közön-ség terhére esni?

Rationalis, öntudatos adó-politikáról nem lehet szó az áthárítás elveinek, terjedelmének ismerete nélkül, ezért bizonyára nem végeznek haszontalan munkát, kik e kérdés tisztába hozatalánál bármily szerény mérvben közreműködnek.

Átnézetet nyújtani az e kérdésben fölmerült összes véleményeknek hosszas, fáradságos és talán meddő munka volna, de egy pár nevezetesebb elmélet megismerése és meg-bírálása e tárgy helyes fölfogását tetemesen megkönnyíti.

Canard *) s Prittwitz **) elmélete szerint, melyet legalább egy bizonyos pontig sok nemzetgazda elfogad ***) az adó vég nélkül háríttatik át egyik egyénről a másikra, mindaddig, míg idővel egyensúly áll elő s az adóviselés egyenlő, igazságos lesz minden látszólagos egyenlőtlenség daczára. Ebből kifolyólag minden régi adó jó, s minden új adó rossz, miután az előállott egyensúlyt legalább ideiglenesen megzavarja.

Mi bizonyíték van arra, hogy ez universalis áthárítás csakugyan megtörténik? Van-e okunk fölvenni, hogy a forgalomban szolgáltatás és ellenszolgáltatás úgy fog alakulni, hogy az egyenlőtlen adóteher egyenlően oszoljék föl a polgárok között?

Áthárítás — mint föntebb mondatott — egymással forgalmi viszonyban állók közt történik a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közti viszony megváltozása által. E viszonyt álta-

---

*) *Principes d'Économie politique.*

**) *Theorie der Steuern und Zölle.*

***) Például Kantz, (*Pénzügytan* 56. §.): «az adó át és visszato-lások mozgalmal idővel bizonyos egyensúlyba jut... s az ellentétek bizonyos kiegyenlítődése áll be».

lános elvek szabályozzák s a nemzetgazdaságtan tüzetesen kimutatja, mik azon tényezők, melyek a tárgyak árára, a munkabérre, tőkekamatra, földjáraadéokra, szóval minden gazdasági szolgáltatásra és ellenszolgáltatásra befolyással bírnak. Arra, hogy adóáthárítás történjék, szükséges, miszerint az adó e tényezők valamelyikére módosító hatást gyakoroljon. Ezt egyszerűen fölvenni, egy legkevésbé sem igazolható hypothesis, melyben meg nem nyugodhatunk, hanem vizsgálnunk kell külön minden adónemnél: gyakorol-e az befolyást valamelyik az árat meghatározó tényezőre. Csak e vizsgálat, melynek megejtése képezi e dolgozat második részének főadatát — fogja megmutatni, hol történik áthárítás s milyen mérvben.

Az áthárításról való ismereteink legnagyobb részének legalább csiráit megtaláljuk Ricardo aránylag rövid művében. A nélkül, hogy e kérdéssel önállóan foglalkoznék, az egyes adónemeknél a legmélyrehatóbban vizsgálja azok átháríthatóságát. Egy ilyen részletes vizsgálódásból vonható ki következő alapelve: «Minden a termelőre kivetett adó (legyen az földadó, tized vagy a kész termékre kivetett adó) a termelési költséget s ennél fogva az árt fogja növelni.» *) Vagyis termelési költséget képez s ezért átháríttatik minden adó, direct, indirect egyaránt.

E fölfogás kimagyarázható Ricardo adó-elméletéből. Ő az adóban csak terhet lát ellenszolgáltatás nélkül, kiadást megfelelő előnyök nélkül, s természetesnek találja e tehernek a termelési költségekhez való számítását.

Ellenkező álláspontról indulva ki, az adókat szintén termelési költségnek tartja Stein. **) Szerinte az adó a közigazgatásnak az adótárgy termelésénél tett szolgálatait téríti meg. Ezért termelési költséget képez s bele számíttatik a termék forgalmi értékebe épen úgy, mint a kamat és munkabér. A vevő fizeti a mostani s esetleges előbbi eladók által fizetett összes adókat, legtöbbször a nélkül, hogy azok mennyiségét

---

*) «Any tax, which may be imposed on the cultivator, whether in the shape of land-tax, tithes or a tax on the produce when obtained, will increase the cost of production and will therefore raise the price of raw produce.» Ricardo *Principles of pol. ec.* IX. fejezet.

**) *Lehrbuch der Finanzwissenschaft*, 3-dik kiadás, 380—386. l.

ismerné. E mennyiség csak egyes adóknál mutatható ki számszerűen, s ez nevezetik áthárításnak, az ebből folyó különbség azonban csak formai és nem elvi. Minden termék árában megtérítetik a földműves, munkás és iparos által fizetett föld-, fogyasztási és iparadó. Ha most e személyek valamelyike veszi meg azon árut, ugyanannyit fog visszafizetni, mennyit az általa fizetett adóért kapott, vagyis körmozgás áll be, s kérdés, az adót ki fizeti végképen?

E kérdést következőleg akarja megoldani :

A termelőnek az általa fizetett adó értéket épen úgy elő kell állítania, mint a kamatét és munkabérét; neki munkája által oly értéket kell az anyagból termelnie, mely egyenlő az általa fizetett kamattal, munkabérrel és adóval. Az adók egész összegét a nemzetnek évenként elő kell állítania, mint termelési értéktöbbletet. A vevő csak akkor fizet az eddiginél nagyobb árat, ha a tárgynak van oly nagy értéke előtte, ha tehát csakugyan megfizette, ez azt bizonyítja, hogy az eladó munkája által oly értéket producallt, mely egyenlő a termelési költségeken fölül az adóval is, vagyis hogy az adótermelés megtörtént.

A szokásos áthárítás-tanról beszélve, azt Stein következőleg jellemzi: «Egyike ez a legsajátságosabb fogalomzavaroknak, melyek a tudományban valaha fölmerültek». Vajon nem jobban illenék-e ez állítás a Stein elméletére? Szellemesnek elég szellemes, de pár rövid észrevétel megmutatja összeegyeztethető-e a józan észszel s a nemzetgazdaságtan legegyszerűbb alapelveivel.

Abban igaza van Steinnak, hogy az adók összegét a nemzetnek évenként termelnie kell. A mely nemzet tönkre nem akar menni, annak a nemzeti jövedelemből vagyis az évi termelés disponibilis hozadékából kell adóit fizetnie. Ez történhetik a magán-gazdasági fogyasztás megszorítása, vagy a termelés kiterjesztése által (Damnum emergens vagy lucrum cessans a magángazdaságra nézve), de pusztán az által semmi esetre sem, hogy az eladó magasabb árat kap termékeiért, a mint ezt Stein állítja. Vegyük föl, hogy az adó csakugyan termelési költség, melyet az adófizető minden egyéb termelési költség módjára megkap árúi vevőjétől; hogy történik ez? Stein szerint az adófizetőnek munkája által oly értéktöbbletet kell az anyagból előállítania, mely megfelel a többi költség-

geken fölül az adó értékének is. *) E mondatnak csak azon értelme lehet, hogy valami, a régi tárgynál jobbat használhatóbbat kell a termelőnek előállítania, valamit, mi a vevő előtt becsesebb, mert ez csakis így fizeti meg a magasabb árt érte.

Egy egyszerű példa megmutatja, hogy így áll-e a dolog. Egy dohánykereskedő behoz ezer mázsa dohányt egy oly vámterületre, melyen ez árú forgalma vámmentes s ott száz-ezer forintért adja el. Mit fog tenni, ha a dohány mázsájára ötven forint vám hozatik be? Fog-e munkájával az anyagból értéktöbbletet termelni? Bizonyára nem (a vám magasságánál fogva nem is tehetné), hanem ugyanazon áruért, melynek mázsáját előbb száz forintért adta, fog most 150 forintot kapni. Az árú tökéletesen ugyanaz, a mi volt, a fogyasztóra nézve nagyobb becseset nem bír, de a nagyobb árt mégis meg kell adnia, mert különben az eladó fölhágy az üzlettel s a kínálat megszorítása áremelkedést idéz elő. Persze a vevő csak akkor fizeti meg a nagyobb árat, ha az árú bír reá nézve annyi becseset, de e becs növekedésére egyáltalában nem következtethetünk az ár emelkedéséből. Hiszen az árat a termelési költség határozza meg, a termelési költséggel nő és fogy az, a vevő előtti becs vagyis a használati érték változása nélkül. **) Az által tehát, hogy az adófizető terméke árában adóját visszakapja, a nemzeti termelés mennyisége nem emelkedett, az adó termelve nincs. Ő menekült ugyan az adó terhe alól, de vevője rovására, kinek most ugyanazon áruért többet kell adnia, mint adott volt előbb. A Steinféle megoldást tehát nem fogadhatjuk el s ha áll, hogy az adó termelési költség s mint ilyet mindenki hárítja azt tovább, még mindig megoldásra vár azon kérdés: kit terhel az végképen?

Laspeyres szerint ***) Steinnak a pénzügyi téren leg-

---

*) «Ein jeder muss in seinen Erzeugnissen aus dem Stoffe durch seine Arbeit einen Mehrwerth produciren, der gleich ist dem Lohn, dem Zins und der Steuer die er selbst zahlt.» Stein, *Pénzügytan*, III. kiadás, 383. lap.

**) Egy körülmény, minek a Steinnál található *confusio* létrejött talán leginkább tulajdonítható, hogy ő mindenféle érték megjelölésére pusztán a «Werth» szót használja s a csere- és használati érték fogalmai közt ennek következtében kellően nem distingvál.

***) Fluntschli: *Staatslexicon*, X. *Steuerüberwälzung*.

nagyobb érdemét azon tétel fölállítására képezi, miszerint az adó termelési költség. Én inkább nevezném egyik fő tévedésének. — Az kétségtelen, hogy az adó ellenszolgáltatás az államhatalom szolgáltatásaiért, de e szolgáltatások nagy része egyáltalán nem a termelés javára történik, annál kevésbbé specialisan az adótárgy termelésének javára a mint ezt Stein állítja. *). Az kétségtelen, hogy az állami rend, mint minden termelés alapföltétele megbecsülhetlen a termelésre nézve, s e mellett sokat áldoz az állam egyes specialis gazdasági célokra is, de tekintsük meg bármely állam budgetjét, látni fogjuk, hogy a költségek legnagyobb része nem a termelés előmozdítására, vagy legalább első sorban nem arra szolgál, hanem a közvetlen szükséglet kielégítésre. Legfontosabb és legnemesebb szellemi és erkölcsi szükségleteink azok, melyek közvetlen kielégítésére az állami kiadások legnagyobbbrészt tételnek. Maga a rend föntartása is éppen annyira szolgál életünk, szabadságunk, becsületünk mint vagyonunk biztosítására, éppen a legnagyobb kiadásoknak pedig semmi közük nincs a termeléssel. Hogy egyebet ne említsék, modern budgetjeink két főtetelét az adósságok kamata s a katonai kiadások képezik. Az adósságok legnagyobb része háborúk folytatására vetetett föl, erre való a hadsereg is, már pedig tisztán gazdasági szempontból többet árt, mint használ a legszerencsésebb háború is. Igaz, általánosan használt mondás, hogy a hadsereg védi a nemzeti tulajdont. Minden esetre úgy volt az ó és közép korban, de úgy van-e a XIX. század művelt népei közt is? Hiszen a közbiztonság föntartására a rendőrség, vagy legrosszabb esetben néhány ezer katona bőven elegendő, külföldi hódító pedig, ha fegyveres ellenszegülésre nem talál, bizonyára nem háborgatna egy magán embert sem tulajdonában. A hadsereg és háború indító oka a nemzetekben és uralkodóikban levő hazafiság, dicsvágy, gyűlölség, s más nemes és nemtelen szenvedély, célját pedig az ezekből eredő szükségletek kielégítése és nem a termelés előmozdítása képezi.

Mint a mondottakból kiviláglik, az adók oly csekély része fordíttatik gazdasági kiadások földözésére **), s másfelől

---

*) «Die Steuer zahlt die Leistungen der Verwaltung für die Production des Steuerobjects.» (Stein, *Pénzügytan*, III. kiadás, 382. l.)

**) Az államnak e gazdasági szolgáltatásai e mellett nagy rész-

a gazdaságilag hasznos állami szolgáltatások annyira kapcsolatban vannak egyéb nem gazdasági célokkal is, hogy az adókat nagyban és egészben fogyasztási s nem termelési kiadásnak kell tekintenünk. Az adóban levő e két elemnek különválasztása s a termelési költségekhez való számítása lehetetlen azért is; mert az államgazdaság nem ismer (az illetékek kivételével) a magán forgaloméhoz hasonló specialis ellenszolgáltatást, hanem az illető által fizetett, fizetési képességéhez is arányosított egész adóösszeg képezi a részére eső összes államszolgáltatások egyenértékét. A mondottak alapján oda kell tehát Stein definitióját módosítanunk, hogy minden adó az adófizető (s nem az adótárgy) javára történt államszolgáltatások megtérítése.

Azonban — s ez a Stein-féle adófogalom második hibája — nem minden adó áll arányban a közvetlen adófizető által élvezett államszolgáltatásokkal, úgy, hogy még ama főtebbi tétel sem áll minden adóról. Mindenesetre áll egy jól kivetett jövedelmi adónál, de áll-e például a vámoknál? Bizonyára maga Stein sem fogná állítani, hogy a havannai kereskedő a dolánya után fizetett angol vámban az államhatalomnak az adótárgy körüli szolgálatait téríti meg.

E példa könnyen rávezet egy az adók közt levő elvi különbségre: A jövedelmi adó az államgazdasági ellenszolgáltatási elv szerint egyenértéke az adóalany javára tett államszolgáltatásoknak. A vámnál sok személyre eső szolgáltatások egész összege egy egyéntől vétetik be, persze azon reményben, hogy azoktól az így előlegezett adót visszakapja. Ez történik az áthárítás által, melynek föladata tehát az államszolgáltatások és ellenszolgáltatásaik közti, az adó által megzavart helyes viszonynak helyreállítása.

A főtebbiek eredményeként e következő elveket vélem föllálíthatóknak:

Minden adó ellenszolgáltatás az emberi szükségletek kielégítését célzó államszolgáltatásokért. Ez ellenszolgáltatást az állam vagy directe veszi meg minden állampolgáron az általa helyesnek tartott kivetési elv szerint, vagy nem ez elv szerint, s nem azokra veti ki, kiket valóban terhelni akar,

---

ben illeték útján födöztetnek (például jogszolgáltatás, vasút, posta stb.), a mely illetékek aztán valóban termelési költséget képeznek.

azon hitben, hogy a névleges adófizetők által fizetett összeg azoknak a voltaképeni adókötelesektől meg fog térítettetni. Ez valódi, elvi különbség az adók közt, melynek alapján azok közt direct s indirect, át nem hárítandó s áthárítandó adókat különböztethetünk meg. *)

Az áthárítás meg-, vagy meg nem történte azonban nem az állam akaratától, hanem a forgalmi élet általános törvényeitől függ; meg kell tehát az egyes adónemeknél vizsgálnunk, hogy ez általános törvények hol és mennyiben fognak áthárítást előidézni.

E vizsgálat megkezdése előtt az annál követhető módszer iránt kell tisztába jönnünk. Az inductiv rendszer mint napjainkban annyi más nemzetgazdasági kérdésnél itt is nagy előszeretettel alkalmaztatik; minduntalan a statisztikát hívják segítségül az áthárítás meg-, vagy meg nem történtének behizonyítására, és statisztikai adatok alapján akarják e kérdést eldönteni.

Ez inductiv számítások alapját két tétel képezi, melyet nyíltan vagy hallgatagon, öntudatosan vagy ösztönszerűleg, következetesen vagy felig-meddig a legtöbbben elfogadnak. — E két tétel helyességéről kell tehát meggyőződnünk, ha az inductiv módszert alkalmazni akarjuk. Ezek :

I. Az adóáthárítás megtörtént, ha az adótárgy megfelelőleg drágult, ellenkező esetben nem. Ha például: egy száz

---

*) Nem szándékom, a direct s indirect adók fogalma körüli meglehetősen meddő polemiaival bővebben foglalkozni, de indokolnom kell, miért használom e két szót a fentebbi, ma a legtöbbször által elhagyott értelemben. Ezek különböző fogalmak megjelölésére használtatnak: direct egyik értelemben = át nem hárítandó (régibb írók, Wagner s Mill), másik értelemben = a jövedelem alapján kivetett (Rau, Hock); indirect egyik értelemben = áthárítandó, másik értelemben = nem a jövedelem alapján kivetett. A controversia ismét két kérdés körül forog: 1. melyik megkülönböztetés megjelölésére használtassanak a direct s indirect szavak; 2. melyik megkülönböztetés tétessék az adók fölosztásának, rendszerének alapjává. Az első pusztán nyelvtani kérdés, mely fölött nemzetgazdáknak egyáltalán kár vitatkozni; a másik, az adók osztályozásának kérdése, szintén nem tartozik jelen tárgyunkra. Annyi kétségtelen, hogy mindkét megkülönböztetés egyaránt létezik, jogosult s a direct és indirect szavakkal helyesen jelölhető. Ezért, más elnevezést nem ismervén, s új szavak faragásához kedvet magamban nem érezvén, használom e szavakat a fentebbi értelemben.

forint árú tárgy ára tíz forint adó reá vetése után 110 forint lesz, az adó egészen, ha 105 forint lesz, félig, ha pedig száz forint marad, épen nem lett áthárítva. Ez elv fonalán igen egyszerű a bizonyítási eljárás; elég az illető tárgy árát az adó behozatala előtt és után megnézni, s abból a conclusiót levonni. Valóban végtelen kár, hogy ez eljárás épen annyira helytelen és megbízhatatlan, a mennyire egyszerű és könnyű.

Az árra ugyanis számos, az adótól független, tényező bír befolyással, melyek bármelyikének változása azt is módosítja; az ár emelkedéséből tehát egyáltalán nem következik, hogy az emelkedést az adó okozta. Másfelől, több tényező működhet egyszerre ellenkező irányban. Ilyenkor egyik hatását leronthatja a másik ellenhatása, de lehet-e azért azt mondani, hogy az illető tényező nem működött? Bizonyára nem, mert ha nem működött volna, az ár ellenkező irányban változott volna. Ezért nem osztozhatom azon elterjedt nézetben, melyet egyik jeles nemzetgazdánk ekként fejez ki: «Az adóáthárítás azonban nem . . . sikerül . . . ha . . . piaczi hullámzások következtében a kereslet annyira mögötte marad a kínálatnak, hogy az ár lejjebb száll, mint volt az adó behozatala előtt» *). Hiszen itt az ár leszállását az adótól független tényező okozta, mely az adó nemlétében csak oly erővel működne s az adó ellenhatása nélkül az árat még lejjebb szállítaná. Az adóáthárítás nem akkor történt meg, ha az ár nagyobb, mint volt az adó behozatala előtt, hanem ha nagyobb, mint volna jelenleg, az adó nemlétében. Ezt inductive constataálni pontosan soha s hozzávetőleg is csak kivételesen lehet. Egy ilyen kivételes eset, mely egyúttal illusztrálhatja fentebbi állításaimat, a városi adóknál fordul elő, ha egy város adót vet valamely áruira, a hasonló viszonyok közt levő szomszéd város pedig nem. Itt rendszerint fölvehető, hogy az árak a két városban egyenlően alakulnának, ha az adó különbséget nem okozna. Ezért, ha elebb száz forintot érő áru most — miután *A.* város tíz forint adót vetett reá — ott nyolczvan forint lesz, *B.*-ben pedig hetven, az áthárítást megtörténtnek vehetjük. Az eladó helyzete ugyanis e két városban egészen egyenlő: *B.*-ben hetven forintot kap azon áruért, mely száz forintjába van, *A.*-ban nyolczvanat azért, melyre 110

*) Kautz: *Pénzügytan* 56. §.; ugyanígy Hock is.

forintot költött, vesztesége harmincz forint mind a két helyen. A vevő helyzete ellenben nagyon is különbözö: ugyanazon tárgyért fizet *A*-ban nyolczvan, *B*-ben hetven forintot, az adóterhet tehát ő viseli, az át lett reá a termelőről hárítva.

A mondottakból önként következik azon szintén sokat emlegetett állítás helytelensége is, hogy az adóáthárítás nem valósítható nagy árhullámzásoknak kitett árúknál. — Ha az ár *A*-ban (hol tíz forint adó hozatott be) 60—160, *B*-ben pedig 50—150 forint közt variál, az áthárítás minden esetre megtörtént. Épen oly kevéssé jogosult azon állítás, hogy ily nagy árhullámzások közt az adóáthárítás mindig meg fog történni, mert miért ne téríttessék meg neki azon aránylag csekély kiadás, melyet az adó kifizetése képezett. *) Én meg azt kérdelem, miért téríttessék meg az neki? Csak ha van erre az ártörvényből meritett okunk, fog az áthárítás megtörténhetni, különben nem. Hogy e kérdéses tárgy ára ingadozó-e, vagy sem, teljesen irrelevans.

Foglaljuk össze a mondottakat: Az ár számos független tényező hatása alatt alakul, ezért emelkedése vagy csökkenése magában véve mit sem bizonyít az áthárítás meg- vagy meg nem történte körül. Nem azt kell kérdeznünk nagyobb-e az ár, mint volt az adó behozatala előtt, hanem nagyobb-é, mint jelenleg volna, ha az adó nem léteznék, erre pedig csak kivételesen lehet inductive felelnünk.

Az adó áthárítottatott, ha annak kifizetését az adókötelezettől valaki más átvállalta, ellenkező esetben nem. Főleg alkalmaztatik e tétel a föld- és ház-adónál, melyeket a szerint vesznek át- vagy át nem hárítottanak, a mint a bérlő, vagy a tulajdonos szolgáltatja be őket. Én e fölfogással ellentétben azt hiszem, hogy tökéletesen mindegy, melyik fizeti névleg az adót. Áthárítás akkor történik, ha az áthárító anyagi helyzete ugyanolyan lesz, minő volna, ha az adó nem léteznék, míg a másik fél jövedelme az adóösszeg erejéig csökken, mert oly teher nehezedik reá, melyet az adó nem létében nem viselné. Ez történhetik a nélkül, hogy az adót névleg ő fizetné, másfelől az adót névleg fizetheti, a nélkül, hogy az tényleg őt terhelné s igen gyermekes azok fölfogása a kik ez adók áthárítását megakadályozhatónak hiszik a bérlő általi beszolgáltatásuknak megtiltása által.

*) Hock: *Öffentliche Abgaben und Schulden*, 91—92. lap.

Egy egyszerű példa tisztába hozza e kérdést: Ha egy házra, mely 5000 forint bért hoz 500 forint adó vettetik, s a tulajdonos és bérlő úgy egyeznek meg, hogy emez csak 4500 forintot fizessen amannak, de fizesse az adót is, világos, hogy az adó ez által még nincs áthárítva. — A bérlő 5000 forintot fizet ezentúl is, a tulajdonos csak 4500 forintot kap, az adó terhét tehát ő viseli. Ezzel tökéletesen analog a következő eset: A jövő fölmondási időig a viszonyok a tulajdonos javára változnak, úgy, hogy a házbért 5500 forintra emelheti, de ő a direct házbérfölemelés helyett az adó átvállalására kényszeríti bérlőjét. Ha az adó nem léteznék, a lakó 5500 forintot fizetne, s a házi úr ugyanannyit kapna; most a bérlő szintén 5500 forintot fizet, de a tulajdonos csak 5000 forintot kap, az ő jövedelme kisebbedett tehát és nem a bérlőé, vagyis az adónak a bérlőre való hárítása nem sikerült. — Persze inductive kimutatni, minő volna a házbér, ha az adó nem léteznék, kinek helyzete volna akkor jobb, mint most, vagyis kit terhel most valóban az adó, úgy hiszem teljes lehetetlenség.

A fentebb mondottak által úgyhiszem, kellőleg igazolva van azon fölfogásom, miszerint az inductív módszer két hibás elv alapján alkalmaztatik, ezért megbízhatatlan s helyesen csak nagyon kivételes esetekben használható. Ezért csak is deductive vizsgálhatjuk az elméleti nemzetgazdasági elvek alapján, mennyiben történik adóáthárítás az egyes adóknál.

II.

Minden kellőleg kivetett egyenes adó a helyes ellenszolgáltatási viszonyban van az adó fizető részére eső állami szolgáltatásokkal, áthárítása tehát egyáltalán nem jogosult. E szempontból nincs különbség jövedelmi és hozadékadó közt, de nagy különbséget okoz azon voltaképen mellekes körülmény, hogy amaz az adófizető személyével, ez pedig üzletével hozatik a kivetésnél szorosabb kapcsolatba. Ennek tulajdonítható, hogy míg a jövedelmi adót senki sem tartja gazdasági kiadásnak és áthárítónak, *) addig a hozadék-adót

---

*) Kivéve a munkás osztály jövedelmi adóját, mely ez osztály többi adóival együtt külön lesz tárgyalva.

általában a termelési költségekhez számítják s áthárítását a legtöbben megtörténtnek tekintik.

Ez utóbbi áthárítását következőleg bizonyítja Ricardo: Minden, valamely termelési ágra vetett adó a termelő költségeit s megfelelőleg a termék árát is növeli. Ha ugyanis egy árú termelőjének nyeresége megadóztatik, a többi termelőké pedig nem, nyeresége — ha csak termékeinek ára nem emelkedik — az általános üzleti nyereség alá száll, s ő más jövedelmezőbb foglalkozást keresve, idézi elő az ár növekedését. Ha ez elfogadtatik, nem lehet kétségbe vonni, hogy ugyanaz történik két, három, vagy minden termelő megadóztatásakor, vagy is egy általános hozadékadó, — a termék árát növelvén, áthárítatik. *)

Ez okoskodás tévessége első tekintetre szembeszökő. Hiszen az egy üzletágra eső adó átruházhatósága éppen ez adó kivételes voltának köszönhető, és csak azért áll be, mert a többi üzletágak nagyobb nyereséget hajtanak. Egy általános hozadékadó leszállítja magát az átlagos üzleti nyereséget és nincs más jövedelmezőbb termelési ág, melybe a megadóztatott termelő átmehetne. Ezért marad mindenki eddigi foglalkozásában, a viszony kereslet és kínálat közt nem változik, nem változnak tehát az árak sem.

Mill, **) ki észrevette ez ellenmondást Ricardo fölfogásában, két más okát említi a hozadékadó bár lassú, hosszú időbeli áthárításának. Ezek a tőke külföldre vitele és az accumulatio meglassúdása, melyek azt eredményezik, hogy a tőkekamat s ezzel együtt a tárgyak ára nem fog oly gyorsan csökkenni, mint ha az adó be nem hozatott volna, úgy hogy azt végre is a fogyasztó fogja megérezni.

A mi az elsőt illeti, nem csak az szól ellene, hogy az egyes országokban két, három, sőt több perczent különbség van a kamatlábak között, úgy hogy e mellett bizonyára eltörpül az adó által okozott negyed, vagy fél perczentnyi különbség, hanem ellene szól az is, hogy a mai civilizált országokban mindenütt a tőkekamat fizeti az adók jelentékeny részét, úgy hogy olyan helyre a tőke vihető nem volna, hol adót viselnie ne kellene.

---

*) Ricardo: *Pr. of pol. ec.* 15. fejezet.

**) *Pr. of pol. ec.* 5-dik. könyv, III. fejezet, 3. §.

A mi a második okot illeti, nem szabad felednünk, hogy valamely adó behozataláról helyesen csak ott lehet szó, hol valamely szükséges kiadás megtétele forog fön, mely kár nélkül el nem hagyható. Az erre szükséges pénzt okvetetlenül elő kell teremteni, ha nem hozadék-, hát más adó útján, már pedig minden adó egyaránt csökkenti a nemzeti jövedelmet. Ha tehát hozadékadó nem volna, azért a nemzeti jövedelemből több disponibílisan nem maradna, s az accumulatio gyorsabb nem lehetne.

A mondottak alapján meg kell azon állítás mellett maradnunk, hogy egy általános, egyenletes hozadékadó át nem ruházható. Másként áll a dolog, ha egy hozadék jobban meg van a másikonál terhelve, ámbár a foglalkozás-változtatás nehézségei itt is sokszor ellensúlyozzák az adó egyenlőtlenségét. Így például hiában van a munkás jobban megadóztatva a tőkésnél, a fejmunkás a kézmunkásnál, ez bizonyára nem fog senkit az egyik osztályból a másikba átvinni. Nehéz, lassú, veszteséggel járó az átmenet egymáshoz közelebb álló foglalkozásnemek közt is, ha azoknál különböző szakképzettség, hajlamok s különböző minőségű álló tőke szükséges, úgy, hogy az adó egyenlőtlensége itt sem fog egykönnyen kiegyenlítettetni. E kiegyenlítés lassan, idővel legalább félig-meddig megtörténik, a régi adónak tehát mindenesetre megvan ennyi előnye az új adók fölött, s ez tagadhatatlanul egy hatalmas érv azok lehetőleg való conserválása mellett.

Gyakori, csaknem általános eset, hogy a földadó jóval nagyobb a többi hozadékadóknál; ezért s mert a földnél különös kivételes tényezők is szerepelnek, fontos kérdés, hogy mi történik a földadóval. Ricardo földjáradéktanának minden követője el tartozik föltétlenül fogadni a földjáradékot érő minden adó átháríthatatlanságát. Ez azonban gyakorlati értékkel nem bír, miután csak a földjáradékot érő adó nem létezik s nem is létezhet. Minden földadó éri a mezőgazdasági tőke legalább egy részének hozadékát is, ezért nincs kizárva azon eset sem, hogy az a fogyasztóra átháríttassék.

Ez áthárítás a mezőgazdaságba fektetett tőke nagyságától függ. E tőke több-kevesebb veszteséggel átvihető más termelési ágba, és át is fog vitetni, mihelyt nagyobb az adó okozta különbség az átvittel járó veszteségnél. A föld productív erői azonban csak mezőgazdasági célokra használhatók; ha ez nem történik,

parlagon hevernek, ezért ott fognak használtatni, míg csak valamennyi — bár mily csekély — hozadékot adnak. — Azon csekély tőke tehát, mely a föld használatára okvetetlenül szükséges, mindenestre a mezőgazdaságban fog alkalmaztatni, a tőke többi része pedig azonnal más alkalmazást keres, mihelyt nagyobb különbség van a hozadékban a foglalkozáscserével járó veszteségnél. Más szavakkal a túlságos nagy földadó annál inkább meg fogja a földművelést szorítani, mentől intensívebb a mezőgazdaság; annál kevésbé, mennél extensívebb.

A gabonatermelés megszorítása azonban korántsem gyakorol oly hatást az árakra, mint más árucikké. A gabona világforgalmi cikk annyira, mennyire a nemes érczek kivételével egy más úrú sem. Behozó mint kivivő országokban egyaránt a világpiacz körülményeitől függ a gabona ára. A világpiaczon pedig igen kevésbé lesz az megéreztető, hogy egyik, vagy másik ország kevesebbet termel, mint annakelőtte, ezért a termelés megszorítása nem a gabonaár megfelelő emelkedését fogja eredményezni, hanem azt, hogy a tőke egy része állandóan más foglalkozást keres, s a földtulajdonosok jövedelme földjök s a művelés alatt maradt tőke után kisebb lesz, mint volt annakelőtte. *) Ezért jogosult ama másik kérdés: nem fog-e a földadó tőkeértéke a föld értékeből s ez által a tulajdonos vagyonából egyszer s mindenkorra levonotni?

Hogy feleletet adhassunk, meg kell vizsgálnunk mi határozza meg a föld tőkeértékét. Termelési költsége a földnek persze nincs, e tényező tehát itt nem működik. Helyébe lép a föld hozadéka combinálva a más üzletben nyerhető jövedelemmel.

Rendes körülmények közt nem fogja senki földjét eladni, ha annak ára valamely más üzletbe fektetve nem hoz ama föld hozadékával legalább egyenlő biztos jövedelmet. Más felől senki földet nem venne, ha földje legalább annyi jövedelmet nem hajtana, mennyit tőkéje után eddig is bevett.

---

*) E szabály alól azon egy-két terület képez kivételt, melyek a gabonapiaczon uralkodó állást foglalnak el. A nyugat- és közép-európai államoknál azonban, melyek első sorban érdekelnek, minden esetre azon szabály érvényesül.

A föld ára tehát egyenlő az átlagos kamatláb szerint tőkésített hozadékkal. *)

Ha a föld hozadéka fogy, fogy a föld értéke is, ha csak az átlagos kamatláb megfelelőleg nem csökken, a mi történik, ha a többi hozadékok egyenlők a földadóval, miután mindkettő levonatik a hozadékból.

Ha például egy birtok hozadéka 5000 forint s hasonlóan biztos tőke öt százalékos kamatoz, a föld értéke 100.000 forint. Ez értéken egy tíz százalékos általános hozadékokat sem változtat. A föld hozadéka leszáll 4500 forintra, de tíz százaléka elvész más üzletek hozadékaiként is, vagyis a kamatláb négy és fél százalékos lesz öt helyett. A mostani hozadék (4500 forint), a mostani négy és fél százalékos kamatláb szerint tőkésítve, szintén 100.000 forint.

Ha ellenben a földadó húsz százalékos, míg az iparadó csak tíz százalékos, akkor a föld értéke (4000 forint hozadék tőkésítve négy és fél százalékos kamatláb szerint) csak 88,888 és nyolcz kilenczed forint.

A föld értéke tehát kevesebb 11,111 egy kilenczed forinttal, a mi 500 forint hozadéknak négy és fél százalékos kamatláb szerinti tőkésítését képezi. Az egész adó 1000 forint; ebből 500 tőkésítve vonatott le a föld értékéből, 500 forint vagy is a többi hozadékokkal egyenlő összeg pedig nem. Ebből a következő elv vonható le: Az általános hozadékokkal egyenlő földadó éppen nem hárítható át; egy annál nagyobb földadónak a többi hozadékokat meghaladó része ellenben tőkésítve vonatik le a föld értékéből. Ez adó tehát egyszer mindenkorra esorbítja azok vagyonát, kik a földet annak behozatalakor bírják, míg későbbi vevők a földért kevesebbet fizetvén, ez adót voltaképen nem viselik. Ezért egy ilyen, nagyon régóta fennálló adóra el lehet mondani, miszerint az senki jövedelmét nem rövidíti. Ennek eltörlése nem is volna indokolva, miután olyanok vagyonát növelné, a kik a földért csak a megfelelő kisebb összeget fizették, ez értéknö-

---

*) Persze a földdel egyenlő biztonságu például a jelzálogilag biztosított tőke kamatlába szerint. Ez okozza a földjövedelem s a rendes tőkejövedelem közt létező különbséget. Ez utóbbi rendszerint nagyobb, mert bizonytalanabb, ha a megfelelő biztonsági praemiumot levonjuk, e különbség elenyészik.

vekvésre tehát semmi igénynyel nem bírnak. — Olyan régi adórendszer, a melyben a mondottak teljesen érvényesülnének, jelenleg nincs, de mentől régibb valamely ország földadója s mentől gyakoribbak ott a birtokváltozások, annál inkább tekintetbe veendő, mit a földadó leszállítása ellen fölhoztam.

Ugyan e számításokból következik, hogy a többi hozadékadóknál kisebb földadó növelné a föld értékét. Ha például a földadó tíz százalék, a többi hozadékadók pedig húsz százalék, akkor ugyanazon föld hozadéka, melyet az imént például vettünk, 4500 forint lesz, az általános kamatláb pedig négy százalék; 4500 forint, négy százalékos kamatláb szerint tőkésítve 112.500 forint.

A földadótól s a többi hozadékadóktól különböző jelleggel bír a házadó, mely ennél fogva külön figyelembevételt igényel. A ház értéke két alkatrészből áll: az épület s a telek értékéből. Amaz a termelési költséggel, ez az átlagos kamatláb szerint tőkésített hozadékkal egyenlő. Minden ház hozadékában tehát az épülettőke kamatja s a földjáradék egyesül. Ez utóbbi kis helyeken, vagy nagy városok szélein egyenlő az ugyanazon telekből földművelés útján nyerhető járadékkal. Ha ugyanis kisebb volna, oda házat nem építettek volna, míg ha nagyobb volna, a kisebb eső telkek is beépíttetnének, míg csak a házber s ennek következtében a telek értéke megfelelőleg le nem szállana.

E hozadékhoz s ez értékhez járul előnyösebb fekvésű házaknál, a fekvési előny fejében a lakásokért a külvárosi hasonló lakások ára fölött fizetett összeg, illetőleg ennek tőkésítése. Ez nagy városokban igen jelentékeny összeget képez; a telek értéke megsokszorozódik, a háztulajdonosok gyorsan emelkedő városokban minden munkájok nélkül nagy hozadékhoz és vagyonhoz jutnak. Semmi sem látszik helyesebbnek, igazságosabbnak, mint e fáradtság nélkül szerzett nagy, biztos jövedelem szigorú megadóztatása, csak azt kell tudnunk, hogy nem lesz-e egy a többi hozadékadóknál súlyosabb házadó a lakókra áthárítható.

Hogy a többi hozadékadókkal egyenlő házadó átháríthatatlan, az az eddigiekből önként következik: Úgy a telek, mint az épülettőke kisebb hozadékat fog ugyan adni, mint annakelőtte, de mivel hasonló mérvben fogy más tőkék hoza-

déka is, a telek értéke ugyanaz marad s az épülettőke hozadéka egyenlő lesz másutt alkalmazott tőkék hozadékával.

Ha azonban a házadó súlyosabb a többi adóknál, sem az épület-tőke, sem a telek hozadéka nem lesz más tőkék s telkekével egyenlő. Az a kérdés tehát, mi történik ez esetben.

Vegyünk először például egy a város szélén fekvő házat, melynek értéke

a) az épületé 100.000 forint,

b) a teleké 10.000 forint, hozadéka öt százalékos kamatláb mellett 5500 forint. Ha most tíz százalékos általános hozadékadó s húsz százalékos házadó hozatik be, az épületnek és teleknek megfelelő tőke és mezőgazdasági telek hozadéka 4500 illetőleg 450 forint lesz, a házé pedig csak 4400, vagyis 550 forinttal kevesebb. A háztulajdonos jövedelme tehát nagyobb volna, ha tőkéjét s földjét más módon használta volna.

E tény más üzletben tüstént a kínálat megszorítását vonná maga után, ez azonban a házaknál csak nagy veszteségek árán volna lehető; a házbirtokosok bizonyára inkább beérik a kisebb hozadékkal, sem mint házaikat lerombolják. Ebből kifolyólag az áthárítás mindaddig nem történhetik meg, míg a kereslet nem nő, vagy is míg új házak szüksége nem áll elő.

Ez pangó vagy épen hanyatló városokban igen későn, sőt soha nem következik be, a mi rohamosan növekvő nagy városainkban azonban igen hamar. A növekvő kereslet új építkezéseket igényel, új házak pedig a város szélein mindaddig nem fognak épülni, míg a beépített telek s tőke hozadéka azok eddigi hozadékával nem lesz egyenlő.

Vissza térve példánkhoz, míg az adó által okozott különbség nem létezett, 10,000 forintot érő telken 100.000 forintot érő ház épült, ha 5500 forintnyi házbért volt remélhető; most azonban nem így áll a dolog: az adó levonása után a hozadék csak 4400 forint 4950 forintnyi más téren nyert jövedelemmel szemben, új ház tehát csak akkor fog épülni, ha a várható hozadék 6187 és fél forint, mert ez ad húsz százalékos adó (1237 és fél forint) levonása után 4950 forint tiszta hozadékot. Míg az adó nem fizettetett, fizetett a lakó 5500 forintot, kapott a tulajdonos 5500 forintot, most fizet a lakó 6187 és fél forintot, a tulajdonos pedig kap 4950 forintot. Mindkettő helyzete romlott tehát, mindenik

viseli az adó egy részét; a tulajdonos a többivel egyenlő adót, a lakó annak ezeket meghaladó részét.

A város szélén levő házra vetett túlságos adó tehát nem a tulajdonost, hanem lakóit terheli, de kérdés, mi történik az előnyös fekvésű házakra vetett adóval?

E házakban a lakbért két tényező határozza meg, úgy mint legelőnytelenebb fekvésű házak bére és azon előny nagysága, melylyel fekvésénél fogva bír ez utóbbiak fölött. A lakbér tehát annyi, mint azok lakbére, hozzá adva a fekvési előnyért fizetett összeget. Ebből kifolyólag e házak értékében három alkatrészt különböztethetünk meg, úgy mint 1. az épület értékét, 2. a telek értékét a mezőgazdasági haszon szempontjából, és 3. a fekvési előnyért fizetett bértöbblet tőkésített összegét.

Folyamodjunk ismét egy példához s tegyük föl, hogy egy nagy város szélén levő 10,000 forint értékű telken 100,000 forint tőkével épült ház hozadéka 5500 forint s a lakók hasonló házért a város közepén 5000 forinttal hajlandók többet fizetni. Ez esetben egy a belvárosban levő hasonló ház hozadéka $5500 + 5000$ vagyis 10,500 forint. Ebből 5000 forint az épülettérke kamata, 500 forint megfelel a mezőgazdasági földjáradéknak, 5000 forint pedig a fekvési monopolért fizetett összeg. A ház értékének megfelelő három alkatrésze tehát 100,000, 10,000 és 100,000 forint vagy is az egész ház értéke 210,000 forint.

Ha most húsz százalékos házadó és tíz százalékos általános hozadékadó hozatik be, e ház hozadéka leszáll 8400 forintra; $(10,500 \text{ minusz annak húsz százaléka vagyis } 2100 - 8400)$ kérdés, mi történik a házbérrrel. Ez — mint láttuk — annyi mint a legelőnytelenebb fekvésű házak házbére és a fekvési előnyért fizetett összeg. E két alkatrész elseje 6187 és fél forint lesz, mint előbbeni példánk mutatta, az utóbbi azonban nem változik, miután nem változik a fekvési előny nagysága sem, a kínálat megszorítása pedig nem fordulhat elő, miután a belvárosi telkek üresen hagyása által elveszne azon egész érték, a mely az ottani lakások előnyös fekvéséből származik, s a házbirtokosok vagyonának tekintélyes részét képezi. A belvárosi házbér tehát annyi, mint $6187\frac{1}{2} + 5000$ vagyis 11,187 és fél forint; ebből húsz százalék adót vagy is 2237 és fél forintot levonva, marad

tiszta hozadékkul 8950 forint. Miután a tíz százalékos hozadék-adó négy és fel százalékra szállította alá az átlagos kamatlábat, a ház értéke annyi, mint ama tiszta hozadék (8950 forint) négy és egy fel százalékos kamatláb szerint tőkésítve, vagyis 198,889 forint az eddigi 210,000 forint helyett. A mi a hozadék alkatrészeit illeti, az épülettőke kamatja és a mezőgazdasági járadék ugyanannyi itt is, mint a város szélén fekvő, hasonló háznál, tehát 4500 illetőleg 450 forint (l. előbbeni példánkat), míg a fekvésért fizetett ár csak 4000, ennek tőkeértéke 88,889 forint. A házjövedelem három eleméből tehát a két első tíz százalékkal csökkent, az utolsó húsz százalékkal, miből kifolyólag amazok tőkeértéke nem változott, (mivel a kamatláb is megfelelőleg leszállt) ezé tíz százalékkal szállt alá. Vagy is a házadó-többlet, a mennyiben a fekvési előnyért fizetett bért éri, a lakóra át nem hárítható, hanem tőkésítve vonatik le a ház értékéből, vagyis apasztja a fekvési monopol okozta jövedelmet s vagyont, de behozatala mégis kifogásolható, nemcsak, mert gyakran az új vevőt éri, ki az előbbeni teljes hozadeknak megfelelő értéket fizetett házáért, hanem azért is, mivel egyenlőtlen lakbéremelkedésre vezet, tehát tényleg egyúttal egyenlőtlen házber-adó is, s pedig az átlag szegényebb külvárosi lakosság rovására. Ha ugyanis a példánkban fölvetett két házat tekintjük, azt látjuk, hogy a külvárosi ház lakbére fölment 5500 forintról 6187 és fél forintra, a belvárosi pedig 10,500 forintról 11,187 és fél forintra. Az emelkedés ott tizenkét és fél, itt csak hat és fél százalék.

Azon esetben, ha mind a föld-, mind a házadó nagyobb az átlagos hozadékadónál, a házadó áthárítási szabályai annyiban módosulnak, hogy a házber második alkatrészére eső adó sem lesz áthárítható, hanem tőkésítve vonatik le a föld értékéből.

Visszatérve példánkhoz, azt látjuk, hogy a föld mezőgazdasági hasznáért fizetett összeg leszáll 500 forintról 400 forintra, de leszáll a tényleg mezőgazdaságra használt földek hozadéka is, úgy hogy, arra hogy új házak épüljenek, csak az épületjáradéknak kell béremeles útján 4500 forintra kiegészíttetnie, a földjáradéknak nem; a béremelkedés tehát csak 1225 forint lesz 1287 és fél helyett, az egész házber pedig csak 6125 forint; miből az adó levonása után 4900 s nem 4950 forint marad tiszta hozadékkul. Ebből esik az épü-

letre 4500, a telekre 400 ; ez utóbbi értéke tehát (a kamatláb négy és fél százalék levén, 8889 forint az eddigi 10,000 helyett. Hasonló történik a belvárosi házaknál is.

Mielőtt a hozadékadókkal végeznénk, meg kell néhány szóval emlékeznünk a szellemi munkát érő adókról, melyeknél — mint már fentebb említettem — különösen nehéz az átmenet egyik foglalkozásból a másikba.

Minden ilyen foglalkozást egyenlően érő adó — bár mily nagy legyen is — áthárítható nem lesz, mert az adóalany az anyagi termelésben, tőke hiányában mint vállalkozó nem vehet részt, rendes kézmunkássá pedig bizonyára nem lesz hajlandó lenni, bár mily nagy adó miatt is. Ezért egy ilyen adó, ha csak a gyakorlatban alig lehető mérveket nem ölt, a kínálatot módosítani nem fogja.

Másként áll a dolog, ha az adó csak egyes ilyen foglalkozási ágakat sújt érzékenyebben. Igaz a jelenben itt sem igen fog semmi történni azon másnemű szakműveltség hiányánál fogva, mely az átmenet előfeltételét képezi, de minden, valamely foglalkozási ágat különösen sújtó anyagi hátrány (tehát egy ilyen adó is) tekintetbe fog vétetni azok által, kik pályát csak ezentúl választanak, s egy tetemes különbséget okozó adó a kínálat megszorítását, tehát áthárítást fog idővel eredményezni. Itt is azonban csak tetemes különbségtől várhatunk érezhető hatást, miután itt az anyagi tekintetek nem döntők, vagy legalább nem egyedül irányadók, hanem hajlam, tehetségek, az ész és jellem tulajdonságai sokkal nagyobb szerepet játszanak, mint az anyagi foglalkozásoknál.

Az állandó fizetéssel bírókat oly osztálynak szokás tekinteni, mely az adót áthárítani teljesen képtelen. Mint a fentebb mondottak (melyek itt is érvényesülnek) mutatják, korántsem fogadható el e kézzel foghatónak látszó állítás egész terjedelmében. Igaz, hogy az áthárítás itt különösen nehéz, de ez osztályt tetemes összegig aránytalanul terhelő adó azt eredményezné, hogy kellő erők mindaddig nem szánnák magokat e pályára, míg csak helyzetők a fizetés fölemelése vagy az adó leszállítása által nem orvosoltatnék.

Forgalmi adóknak azokat nevezzük, melyek tárgyát valamely izolált forgalmi tény képezi. *)

* Stein: *Lehrbuch der Finanzwissenschaft* III. kiadás, 519. lap. A különbséget ez adók s az illetékek közt Stein következőleg fe-

E dolgozat kereten kívül esik ezen, csak a legújabb időben fölismert adónem lényegének ismertetése és méltatása; csakis az áthárítás szempontjából való megvizsgálásukra szorítkozhatunk.

Tárgyuk szerint ama szempontból különböző természetű három csoportot különböztethetünk meg bennök:

Első csoportjuk (mint például az áruszállításra, üzleti utazásokra, hitelre, adás-vevésre eső adók) termelési költséget képez s mint ilyen az árban megtérítettén, átháríttatik.

Második csoportjuk (például nem üzleti, utazást, levelezést, fogyasztási hitelt érő forgalmi adók) közvetlenül a fogyasztást éri s más fogyasztási adóval egyenlő jellegű.

Harmadik különálló csoportot képeznek az ingatlanok átadását terhelő adók, melyek ismét a szerint különbözök, a mint az élők közti vagy halálesetekben való átadást terhelik. A mi az elsőt illeti, rendes körülmények közt a vevő csak oly összeget adhat a földért, melynek eddigi jövedelmével a földből várható jövedelem fölé, viszont az eladó csak oly összegért adhatja oda földjét, a mely neki a föld tiszta hozadékával fölére jövedelmet hozand. Ezért egy tetemes adó az üzletet lehetetlenné tenné, egy csekély adót pedig valamely ilyen üzleteknél szerepelni szokott mellékkörülménynél s a föld értéke fölötti egyeni nézetek különböző voltánál fogva egyik vagy másik, vagy közösen mindkét fel viseli. Ha azonban a vevőnél pretium affectionis vagy az eladónál kényszerűség szerepel, úgy e terhet ő fogja viselni s különösen az utóbbi esetben bárminő nagy adót is kénytelen lesz saját vagyonából kifizetni. Különösen figyelembe veendő e tény oly országokban, hol a szűkségből történő eladások napirenden vannak, hol tehát ez adót épen azok fogják viselni, kiknek fizetési képessége a legkisebb.

---

jezi ki: «Adó, mi az illető forgalmi tény értékéhez arányul, illeték, mi egy bizonyos meghatározott összegből áll. azon értékre való tekintet nélkül. Igaz, hogy többnyire így van, de ez csak kifolyása a két tárgy fogalmában rejlő különbségnek s nem maga e különbség. A dolog lényege ez: illeték azon szolgáltatás, mely specialis megtérítése, illetőleg megvétele az illető forgalmi tény körül tett állami szolgáltatásoknak; forgalmi adó valamely forgalmi tényre kivetett, s az államnak fizetendő összeg, mely nem képezi olyan specialis államszolgáltatások megtérítését, hanem általában az államkiadások fedezetétül szolgál.»

A halálesetben való átadásra kivetett vagyis az örökösödési adót annak kell fizetnie, kit az örökség illet; egyáltalán nincs senki, kitől ez összeget a forgalmi törvények szerint bevehetné, áthárítás tehát épen nem eszközölhető.

A fogyasztó által befizetett direct fogyasztási adók rendszerint őt terhelik. Hogyan szerezzen a fogyasztó magának valakitől az eddiginél nagyobb ellenszolgáltatást, azért, mert valamely általa fogyasztott czikk adó által megdrágított? Csakis a munkás osztály szerezhethet kárpótlást fogyasztásának megdrágultáért, csakis nála jöhet tehát adóáthárítás elő, a munkások adózási viszonyairól azonban külön fogok beszélni.

A nem a fogyasztótól behajtott fogyasztási adók áthárításának — melyet a törvényhozás is óhajt — tényleg meg kell történnie, mert az adót befizető üzletember csak így kaphatja meg termelési költségeit, csak így marad meg az üzletben.

Az ezen tény ellen fölhozott kifogások nagyobbreszt nem vehetők figyelembe. — Egy más helyen kimutattam ezt az árhullámzásokra vonatkozólag. Az árúnak vagy (például divatváltozás következtében) értékének elenyészte, mit Hock és Kautz említ föl, szintén mit sem bizonyít. Hisz ez esetekben a termelési költség sem lesz megtérítve, épen úgy fölhozhatók volnának tehát azok az ártörvény ellen is. Az ilyen kivételes esetek általános szabályok föllállításakor nem vehetők figyelembe. — Nem érdemel figyelmet az a körülmény sem, hogy előfordulhat, miszerint a termelő ügyetlensége, vagy más kedvezőtlen körülménynél fogva társainál drágábban termelvén, termelési költségeinél is kisebb árat kaphat csak áruíért. Hiszen a veszteség az ő ügyetlenségének, tehát egy az adótól teljesen független körülménynek kifolyása, s adóját áthárítja vesztesége daczára. Ha például 100 forintért állít elő 80 forintért kelendő tárgyat, s erre tíz forint adó hozatik be, 90 forintot fog kapni érte, minthogy az adó más termelők árúit is érvén, azok is megfelelőleg drágulnak, vesztesége tehát nem nőtt, vagyis az adót áthárította.

Figyelmet érdemlő kivétel azonban az, mely monopol-árral bíró tárgyak megadóztatásánál fordul elő. Ezek ára tisztán a vevők fizetésekéességétől s vételkedvétől függ, egy reá-

jok vetett fogyasztási adó tehát — miután e tényezőket nem érinti — át nem hárítható. *)

Egy másik jelenség az adóknál, melyre sokan nagy súlyt fektetnek, azok visszhárítása. A megadóztatott tárgy drágulása ugyanis a fogyasztás, tehát a kereslet megszorítását s ebből kifolyólag az ár leszállását vonhatja maga után. Ez esetben többek (például Hock) állítása szerint az adót a termelők fogják viselni, kik olcsóbban lesznek kénytelenek árúikat eladni. Ez tartósan korántsem állhat így (hiszen ha az ár a termelési költségeknél kisebb, ez a termelés megszorítása által fog helyrehozatni), minden esetre figyelembe veendők azon nehézségek és veszteségek, melyek a termelés megszorításával esetleg együtt járnak. Ezek nagysága a kívánt álló tőke nagyságától és másutt alkalmazhatóságától függ; lehetnek esetek, melyekben számos vállalat s számos iparos hosszabb időn keresztül veszteséggel kénytelen dolgozni, míg a termelés kellő megszorítása következtében az egyensúly kereslet és kínálat közt ismét helyreáll.

Ennyiben, de csakis ennyiben áll azon a fogyasztási adók ellen emelt kifogás, hogy azok kártékonyak az iparra nézve. Minden új fogyasztási adó behozatalánál meg kell fontolni: először várható-e a fogyasztás nagy mérvű megszorítása (a mely kérdés eldöntésénél főleg a megadóztatott fogyasztási cikk szükséges és kedvelt volta jön tekintetbe) és másodszor nagy veszteségekkel jár-e a más termelési ágba való átmenetel. Nagy tévedés azonban azt mondani, hogy a mennyivel egy iparág termelése csökkent, annyival fogyott a nemzeti termelés egész összege is. Hiszen az onnan elvont tőke és munka befektetést nyer más termelési ágban, a nemzeti termelés nem tért veszít, hanem irányt változtat, a mi esetleg előnyös is lehet, ha például luxus-cikkek helyett tömegesen fogyasztott árúk fognak nagyobb mértékben gyártatni. — Csakis az átmenet esetleges költségei képeznek valódi veszteséget.

Hasonlóan helytelen a termelés szaporodását várni egy ilyen adó eltörlésétől. Gyarapodni fog az illető termelési ág, de a többiek rovására és nemzetgazdasági nyereséget csak azon esetleges értéktöbblet képez, melylyel többet állít elő az

---

*) Mill id. m. V. kötet, IV. fejezet, 6. §.

új termelési ágba átvitt termelési tőke s munka itt, mint előállított régi rendeltetése mellett. *)

Azon specialis szempont, mely alá a munkabért érő bárminő adó egyaránt esik, azon befolyás következménye, melylyel a munkabér bír a népesség mozgalmára. Statisztikailag igazolt tény ugyanis, hogy a munkásosztály szaporasága annak anyagi helyzetétől függ, azzal együtt változik; a munkabér határozza tehát meg a népmozgalom irányát vagyis a jövőbeli munkakinálatot. A munkabér tehát szükségképen oly nagy lesz, a minő a gazdasági viszonyoknak megfelelő munkakinálat előállítására szükséges (a mint Ricardo kifejzi «The price of labour will express clearly the wants of society respecting population»), mert ha nagyobb, túlbőség, ha kisebb, hiány áll be a munkáskezekben, mi csak a munkabér leszállása vagy emelkedése által lesz orvosolható.

Minden a munkást érő adó tekintet nélkül minőségére, levon a munkabérből, lassítja a népszaporodást, tehát a munkakinálat megszorítása útján a munkabér emelkedésére vezet, vagyis átháríttatja a vállalkozóra.

A munkabér abszolút magassága egészen irrelevans, hasonlólag azon körülmény is, vajon életszükségletet képező czikkre, vagy más árra vettett-e ki az adó, a mire például Hock s Mill nagy súlyt fektet. Bárminő nagy legyen a munkabér, vagy bármily lényegtelen a megadóztatott fogyasztási czikk, az adó mindenesetre levon a munkás jólétéből, tehát a népszaporodást lassítja. Már pedig igen magas munkabér gyorsan emelkedő munkakeresletre mutat, mely gyors népességszaporodást igényel, e szaporodás meglassúdása is munkáshiányt, tehát béremelkedést eredményez, ezért át fog háríttatni az olyan adó is, mely az életszükségleteket nem érinti, sőt a népességszaporodást sem szünteti meg egészen. **)

---

*) Ricardo id. m. XVI. fejezet.

**) Ricardo ugyanezt mondja munkájának XVI. fejezetében. A munkabér elméletéről lévén szó, nem hallgathatom el azon megjegyzést, hogy nem értik, vagy rágalmazzák Ricardót, kik az úgy nevezett vashértörvényt neki tulajdonítják. Csak két körülményre utalok: Először az úgynevezett természetes munkabér, vagyis azon összeg, mely a munkás népesség főtartására szükséges, különböző hely és idő szerint, függ a népszokásoktól s a szükségletek nagyságától, melyekkel együtt a munkásosztály által emelhető s tényleg emeltetik is.

Előfordulhat azonban, hogy a munkabér emelkedése a termelés megszorítását, tehát a munkakereslet csökkenését vonja maga után. Ez esetben a bér ismét leszáll s az adó legalább részben visszahárítatik a munkásra. — Az állam költségei compensálhat ugyan a magán termelés megszorításaért, de csak akkor, ha (mint például középítkezéseknél) a bejött összeg közönséges munkások fizetésére fordíttatik. — Ez igen sok esetben nem fordul elő, s ekkor az adó egy részét csakugyan a munkás viseli. Ez egy kivétellel azonban át fogja a munkás adóját hárítani, csak az a kérdés mi módon.

A piaczi momentán munkabérre közvetlenül csak is a kereslet és kínálat bír befolyással. Ezek kiegyenlítési pontjának felel meg a munkabér nagysága. Minden más tényező csak ezek útján, csak úgy hat a munkabérre, ha ezek valamelyikében változást idéz elő. Egy a munkásra vetett adó a kínálatot tüstént nem változtatja meg, nem változik tehát a munkabér sem mindaddig, míg a munkás szegényedése a kínálat tényleges csökkenésében meg nem termi gyümölcseit. Egy átmeneti korszak következik tehát, mely alatt a munkás az előbbinél rosszabb helyzetben van, s az adót valóban viseli.

E korszak tartama s szigorúsága függ a munkabér nagyságától. Ha a munkabér oly csekély volt, hogy az adó

És (ezt ajánlom azok figyelmébe, kik Ricardo fölfogását materialisticusnak, érzés- s erkölcsi szempontok nélkülinek tartják) «az emberiség barátjai csak azt kívánhatják, hogy a munkásosztály kényelmet, élvezeteket igényeljen, s hogy ezek elérésére minden törvényes úton buzdíttassék». Hogy mi az a Ricardo-féle minimum, mutatja e mondása: «sok kényelem megvan most egy angol parasztházban, mi fényűzés volt a régi időkben». Lehet létminimumnak nevezni ezt is, de akkor aztán nincs az a nagy jövedelem, a mit e fogalom alá ne vonhatnánk, s az elveszti tulajdonképeni tartalmát. Létminimumnak helyesen csak az élet föntartására physikailag szükséges jövedelmet nevezhetjük, ez pedig egyáltalában nem esik össze a Ricardo természetes munkabérével, ki szükségletek mellett mindenütt kényelemről is beszél. Másodszor a természetes munkabér helyben maradó (stationär) nemzetgazdaságban érvényesül, hol a munkakereslet nem változván, mindig ugyanazon népességre van szükség. «Haladó országban a munkabér meghatározhatatlan ideig nagyobb lehet», tudniillik mindaddig, míg a haladás tart s szaporodó népességre van szükség. Bajosan fogja bárki tagadhatni, hogy a XIX. század pillanatnyi válságok daczára nagymérvű gazdasági haladás korszaka, ezért Ricardo szerint is a természetes munkabér fölött kell állnia a tényleges munkabérnek.

azt a létminimum alá nyomja le, akkor rövid lesz, de rendkívüli nyomort idéz elő. A népesség egy része iszonyú szenvedések közt pusztul el, s a béremelkedés gyorsan bekövetkezik. Minél magasabban áll a munkabér e szomorú stadium fölött, annál enyhébb lesz az adó hatása, de annál tovább tart az átmeneti korszak, mert a létminimum nem lévén érintve, inkább a születések csökkenése, mint a halálozások növekedése okozza a kínálat csökkenését, ez pedig csak hosszú idő múlva érezteti hatását.

Ricardo művének 9-dik és 16-dik fejezetében tagadja az átmeneti korszak létezését. Szerinte munkabér nem a kapott pénzben, de az érte vehető árúban áll, s ezek készletével áll arányban. (The allowance of the labourer will always be in proportion to the supply.) Egy a munkást érő adó nem éri sem a keresletet vagy kínálatot, sem az árúkészletet, nincs tehát ok, a miért a valódi munkabér változzék, úgy hogy a valódi változást megakadályozó látszólagos változás tüstént meg fog történni.

Ezzel szemben meg kell először jegyezni, hogy rendes körülmények közt a munkabér nagyságát — mint másutt Ricardo is elismeri — a népszaporodás utáni szükséglet s nem az árúkészlet határozza meg. Nem a munkabér igazodik az árúkészlethez, hanem megfordítva. Kivételt csak azon eset képez, midőn valamely elháríthatlan esemény (például rossz termés, vagy szállítást gátló háború) következtében a szükségelt árúban jelenleg pótolhatatlan hiány áll be. Míg ez állapot tart, a munkabér szükségképen oly csekély lesz, hogy a fogyasztás megfelelő megszorítását eredményezze, tekintet nélkül a népszaporodás iránti szükségletre. De a munkakereslet és kínálat közt ennek következtében támadt disparitas annál nagyobb reactiót szül, mindjárt ama kivételes állapot megszűnte után.

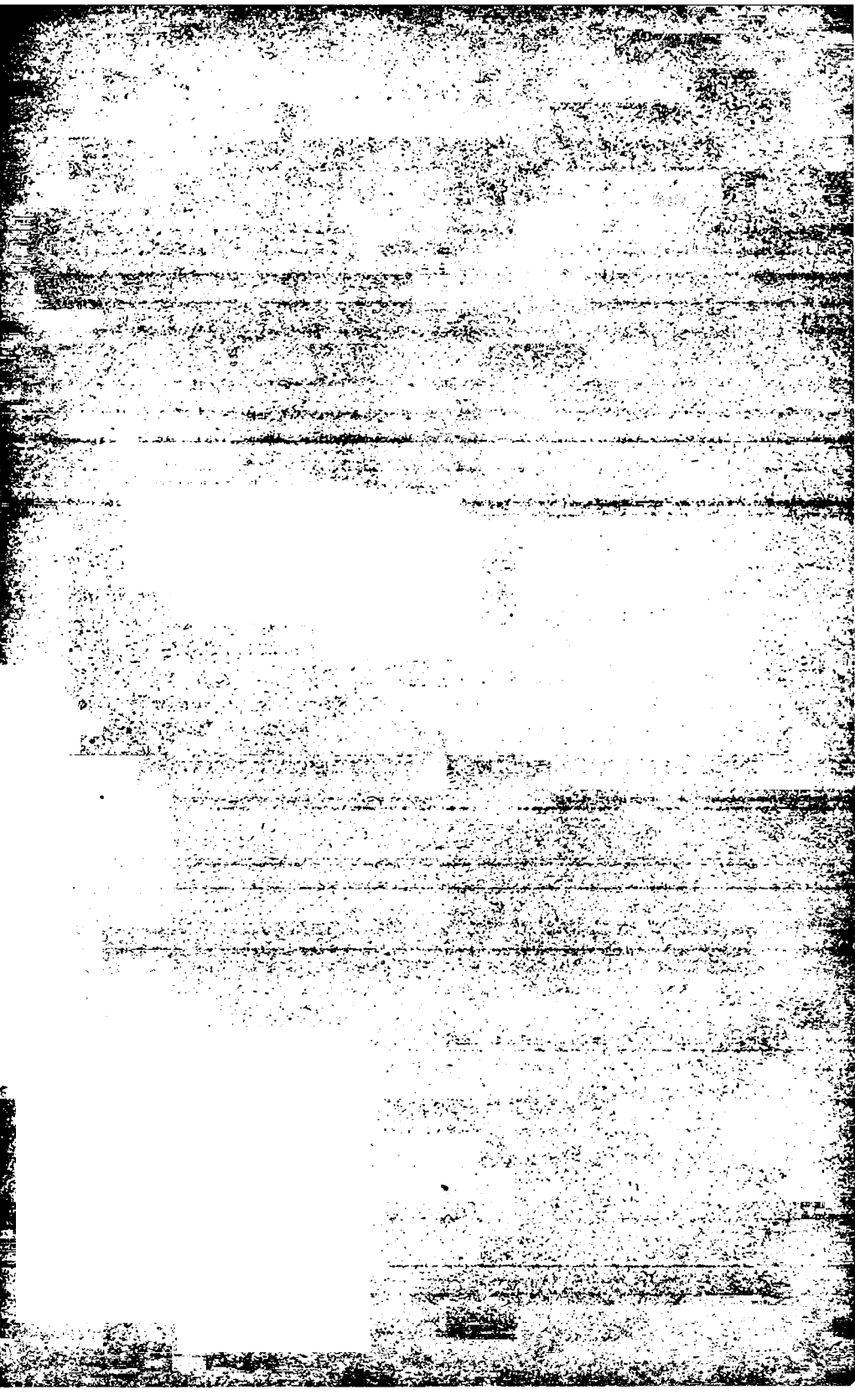
Másfelől igaz ugyan, hogy a bér lényege a vett árúban s nem a pénzben áll, de a piacon pénzber fölött történik egyezkedés. — E pénzber nagysága közvetlenül csak a kereslet és kínálattól függ, csak ezek valamelyikével együtt változhat. Ha a valódi bér bármily esemény, élelmi szerek drágulása, adó stb. következtében nem lesz többé a munkások utáni szükségletnek megfelelő, a pénzber megfelelő változása csak a kínálat tényleges módosulta következtében történhetik

meg, tehát a szóban forgó átmeneti korszak csakugyan bekövetkezik.

Ha a mondottak alapján ítéletet kell mondanunk a munkabérre vetett adók fölött, korántsem ajánlhatjuk azokat oly mérvben, mint Ricardo. — Igaz ugyan, hogy az áthárítás többnyire megtörténik, de 1. visszahárítás következtében egy része állandóan a munkásosztályt terhelheti, 2. az ez adók behozatalát követő átmeneti időszakban azokat egészen a munkások viselik. — Ezért kerülni kell a munkásra kivetett aránytalan adóknak behozatalát. Régi adók ellen esik legalább második, az elsőnél sokkal lényegesebb, kifogásunk, úgy hogy oly országokban, hol régóta fönnállanak s jelentékeny jövedelmet hajtanak, eltörlésök kérdése mindenesetre nagyon megfontolandó.

A munkásra vetett adó áthárítása a munkabér emelése útján történik, az a kérdés tehát: mi történik tovább az áthárított adóval, összeesik ama másikkal, kit terhel a munkabér emelkedése, a vállalkozót-e vagy a fogyasztót? Ennek megoldása kívül esik jelen értekezés körén; egy külön, a mienknél nagyobb problema az, melynek tisztába hozatala külön munkának képezhetné méltó tárgyát.

---

hivatalnok, mások ismét mint törvényhatósági vagy községi bizottsági tagok, mint nagy vállalatok részvényesei, igazgatótanácsosai stb. A nyugati művelt államok irodalmában ezen szükségnek megfelelőleg találunk összefoglaló «Évkönyv» természetű munkákat, melyek évről évre tájékozást nyújtanak a viszonyok iránt és tanulságos visszapillantást engednek a múltra. Ilyen vállalat a negyven év óta francia nyelven megjelenő: «Annuaire de l'économie politique et de la statistique». Szerényebb körben mozgó ily évkönyv kiadását határozta el a m. t. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága. Az évkönyv közéletünk és különösen a közgazdasági élet legfontosabb mozzanatait fogja felölelni, a népesedési mozgalmat, a mezőgazdaságot, az ipart, kereskedelmet, forgalmat, pénzügyet, a bel- és külföldi gazdasági törvényhozást, a bel- és külföldi irodalmat, gazdasági egyleteink, nagyobb vállalataink működését, kiállításaink eredményét, a főváros közgazdasági viszonyait, az akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottságának működését, az ott tartott felolvasások rövid összefoglalását, az azokhoz füződő vitákat stb. ; — mindezekről teljes és folytatolagos képet fog adni.

Az Évkönyvnek legkiválóbb nemzetgazdasági és statisztikai szakérőink közreműködése van biztosítva s így reméljük, hogy a közönség ezen vállalatot, melylyel az alólirott bizottság egy régen kifejezett közóhajnak kíván megfelelni, s melynek eszméje már is a legtágabb körökben rokonszenves fogadtatásban részesült, bizton felkarolandja.

Az Évkönyv mintegy 20 ívnyi terjedelemben fog megjelenni.
Ára 2 forint.

III.

Magyar kereskedelmi műszótár.

☞ Minthogy az I. és II. számú kiadványok egyelőre csak korlátozott számú példányban fognának megjelenni, az ezek iránt érdeklődők felkéretnek, miszerint a megrendelés végett mielőbb a m. t. akadémia kiadóhivatalánál (akadémia bérháza) jelentkezni sziveskedjenek. A kiadványok utánvéttel is megrendelhetők.

A m. t. akad. nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottsága:

Dr. Földes Béla,

bizottsági jegyző.

Gróf Lónyay Menyhért,

bizottsági elnök.

*A m. tud. Akad. nemzetgazdasági és statisztikai állandó
bizottságának kiadványaiból megjelent:*

I.

**ADALÉKOK
A PAPIRPÉNZ TÖRTÉNETÉHEZ
ÉS
STATISZTIKÁJÁHOZ**

IRTA

FÖLDES BÉLA.

Ára 20 kr.

II.

**BÁNYÁSZATUNK
JELEN ÁLLAPOTÁSTÉENDŐINK ANNAK SIKERESB KIFEJTÉSÉRE.**

Dr. KONEK SÁNDOR

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAI RENDES TAGTÓL.

Ára 30 kr.

III.

**NÉPÜNK HIVATÁSA ÉS FOGLALKOZÁSA
AZ 1880-BAN VÉGREHAJTOTT SZÁMLÁLÁS SZERINT.**

IRTA

Dr. JEKELFALUSSY JÓZSEF,

KÖZ- ÉS VÁLTÓ-ÜGYVÉD,

MINISZTERI TITKÁR AZ ORSZÁGOS STATISZTIKAI HIVATALBAN.

Ára 20 kr.